

DEDE KORKUT KİTABINDA GEÇEN TARTIŞMALI BAZI YER ADLARI ÜZERİNE

ON THE CONTRAVERSIAL PLACE NAMES IN DEDE KORKUT BOOK

Özet: *Oguz Kagan Destanı'nın içinden süzülüp gelen Dede Korkut Hikayeleri, Oguzların yeni yurt tuttıkları coğrafyalardaki tarihi olaylardan da etkilenecek bir muhteva kazanmış olmalıdır. Hikayelerde hem İslam öncesi, hem de İslami döneme ait izlere rastlanması, onun teşekkülünün eski Türk yurtlarında, yani Hazar'ın doğusundaki coğrafyada, kadim devirlerde oluştuğunu gösteren önemli bir delildir. Örf ve adetlerin büyük bir kısmı ile isimlerin arkaikliği bunu gösteriyor. Yine Oguzların Kıpçak, Peçenek vs. gibi Türk uruqlarıyla yaptıkları mücadelelere baktığımızda, muhtemelen Azerbaycan ve Anadolu topraklarına gelmeden evvelki bir devreye ait hususlar göze çarpıyor.*

Anahtar Kelimeler: *Dede Korkut, Korkut Ata, Destan, Yer Adları*

Abstract: *Epics are the sum of heroic stories of nations. Therefore, the histories of the nations that have rich epics are magnificent as much. From this point of view Turkish history has many legendary stories and much of them reflect the truth. Anyhow, the most important characteristic of epics is that they contain real events closely connected to nations.*

Turkish nation, from their appearance in scene of history, has experienced many events, in good way or bad. And Turks, due to they are one of the most ancient nations, they are very lucky in terms of epics. Of course, we can't classify any event occurred in past as an epic. To do so, there must be some conditions. If they are fulfilled, they can be classified as epic and can be referred when historical events are written.

Key Words: *Dede Korkut, Korkut Ata, Epic, Place Names*

Destanlar, milletlerin kahramanlık hikayelerinin toplamıdır. Öyleyse destanları zengin olan hakların tarihleri de o ölçüde muhteşemdir. Bu açıdan baktığımızda Türklerin tarihi pekçok destani hikayelerle doludur ve bunların da büyük bir kısmı gerçekleri yansıtır. Zaten destanların en önemli hususiyeti, içerisinde milleti yakından ilgilendiren yaşanmış olaylara yer verilmesidir.

* A.Ü. DTCF. Tarih Bölümü

Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı günden beri başından acı, tatlı birçok hadise geçmiştir. Ve Türkler, dünyanın en eski halklarından birisi olması hasebiyle sahip olduğu destanlar bakımından son derece şanslıdır. Elbette geçmişte cereyan eden her olayı destan sınıfına sokmak mümkün değildir. Bunun için bazı özel şartların olması gerekir. Bunlar yerine gelmişse, destan olarak değerlendirilir ve tarihi hadiseler yazılırken bunlardan yararlanır.

Hiç şüphesiz Türk destanlarının en muhteşemlerinin başında Oguz-nâme gelir. Türk edebiyatının ve destanının, en kıymetli bakiyelerinden olan ve günümüzde de halâ büyük bir zevkle okunan, Dede Korkut Hikayeleri de bir nev'i Oguz-nâme'dir. Onlar umumiyetle Oguz Türklerinin sosyal hayatlarının izlerini taşıyor ve ağırlıklı konularını bunlar oluşturuyorsa da, diğer Türk kabilelerine dair çok değerli bilgileri ihtiva eder. Hikayelerin teşekkül devresi hususunda pek çok görüş varsa da, biz bu çalışmamızda daha ziyade Dede Korkut Hikayelerinde geçen tartışmalı bazı yer adları üzerinde duracağız. Dolayısı ile yukarıda söylediğimiz gibi, her coğrafi ismi değil, bir kısmını inceleyeceğiz ki, bunu da belirtmekte fayda olduğunu düşünüyoruz.

Tabi ki, Dede Korkut Destanı hakkında Azerbaycanlı Türklerin ne kadar ileride olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Fakat şöyle bir hakikat daha vardır ki, maalesef biz Türkler, birbirimizden haberdar değiliz. Aynı konular üzerinde Türk dünyasının değişik yerlerinde farklı ilim adamlarının pek çok tedkikleri söz konusu ise de, ne yazık ki bunların birbirleriyle irtibatları olmadığından, neler olup-bittiğini kestiremiyoruz. Bu yüzden ben eminim ki, Dede Korkut Hikayelerindeki coğrafi adlar hususunda Azerbaycan'da veya dünyanın başka Türk bölgelerinde onlarca çalışma mevcut. Peşinen bunların tamamını ele geçiremediğimi ve faydalanamadığımı da biliyorum

Araştırmamızda alfabetik sıra yerine hikaye, hikaye giden bir düzeni tercih ettik. Buna bağlı olarak, ilk önce Dirse Han-oglu Bogaç'ın Destan'ındaki birkaç mevki ile başlayalım. Bunlardan birisi, diğer hikayelerde de zaman zaman anılan Ala Dağdır. Ala Dağ hususundaki bizim görüşümüz, bugünkü Doğu Anadolu'da Van'ın kuzeyinde, Erciş civarında olduğu yolundadır. Burası Türkmen boylarının iskân edildiği bir yerdir. Ayrıca Kara Koyunluların önemli bir merkezidir ki, Kara Yusuf devamlı burada konaklıyordu. 14. asrın sonlarında Emir Temür'ün ordularının toplandığı mahallerden biri de burasıdır¹.

¹ Bakınız, Nizamüddin Şami, **Zafernâme**, Çev. N.Lugal, Ankara 1949, s.124; F.Sümer, **Kara Koyunlular**, C. 1, 2. baskı, Ankara 1984, s.49-89; F.Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", **DTCF. Dergisi**, Sayı 17, Ankara 1961, s.362.

F.Kırzioğlu, Ala Dağ'ın yerini Ağrı ile birleştirir (Bakınız, F.Kırzioğlu, **Dede Korkut Oguznameleri**, İstanbul 1952, s.71). Kırzioğlu ayrıca kitabının 40-41. sayfalarında bir de harita vermektedir. Türkistan'da da Issık Kөл ile Almatı arasında bir Ala Tag bulunmaktadır

Bu hikayede yer alan bir başka mevki de Kazılık Dağıdır. Bugünkü Türkistan'da, Güney Kazakistan bölgesinde bir küçük dağdır. Tanrı Dağlarının batıya doğru uzanan kollarındandır. Manas Destanı'nda da geçmesi bunu doğrular niteliktedir². Fakat Kazılık Dağı'nın çevresindeki yerlere baktığımızda burasının Doğu Anadolu veya Kafkasya'da olması ihtimali söz konusudur. İlginç olan bir noktada hikayelerde Kafkasya'nın adının geçmemesidir. Buna bağlı olarak Kafkasya sıradağlarının Dede Korkut'ta Kazılık biçiminde kaydedildiğine dair iddialar vardır³ ki, bizce de mantıklı görünmektedir.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikayesi vesilesiyle ve diğer bazı yerlerde karşılaştığımız⁴, Amıt Suyu (herhalde Dicle Nehri) hususunda geçmişte değişik birtakım görüşler ileri sürülmüşse de⁵, Kitab-ı Diyarbekriyye'de, Uzun Hasan'ın Kara Koyunlu Cihan-şah ile yaptığı savaştan sonra (1467); "Allah'a hamd ve nimetlerine şükretmek için Hamid adıyla meşhur olan Amid beldesinde, elini-kolunu her şeyden çektiğine" dair bir cümleyle karşılaşmamız, Hamid'in Diyarbakır olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir⁶. Ayrıca Rumlu Hasan'ın tarihinde de bu bölgenin Hamid diye anılması söz konusudur⁷.

Aynı hikayede olduğu gibi, Türk coğrafyasının pek çok yerinde Karaçuk adına da tesadüf edilmektedir. Destanın başka bölümlerinde de bu adı görmek mümkündür⁸. Ama esas Karaçuk bugün Sır Derya'nın hemen doğusunda Güney Kazakistan'da olup, tarihi Oguz yurdunun merkezidir. Bununla beraber hikayede geçen Karaçuk herhalde Azerbaycan'daki Kara Dağ veya Diyarbakır'ın güneyindeki Karaçuk Dağı'dır⁹. Buna delil de; "Amıt Suyu'nun arslanı, Karaçuk'un kaplanı" biçiminde Amıt ile beraber zikrolunmasıdır. Türk ad verme geleneğine uygun bir biçimde Türkistan'daki Kara Tagların bir bölümünü teşkil eden bu yer ismi görüldüğü üzere, batıya, Türkiye'ye de gelmiştir. Bununla beraber Karaçuk'la biz ilk defa Oguz Kagan Destanı'nda, Oguz'un iki baş hatununun dışındaki kadınlarından olan oğullarının isimleri

ki, burayı uzak bir ihtimal olarak görmekteyiz. Bu Ala Tag, Oguzların Türkistan'daki zamanlarında önemli bir yer idi.

² Bakınız, B.Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. II, 3. baskı, Ankara 2006, s.34; C.Kudret, **Örneklili Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. baskı, Ankara 1995, s.328.

³ Bakınız, O.Ş.Gökyay, **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul 1973, s.336, CIV.

⁴ Mesela Kam Börü Beg-Oglu Bamsı Beyrek, Kazılık Koca-Oglu Yigenek Hikayesi gibi.

⁵ Gökyay, **a.g.e.**, s.CIV-CV; Sümer, **a.g.m.**, s.409-410; M.Hazar, "Artukoğulları Zamanında Dede Korkut Kitabı'ndaki Kişi Adları", **Turkish Studies**, 3/1, 2008, s.22.

⁶ Bakınız, Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev. M.Öztürk, Ankara 2001, s.261.

⁷ Bakınız, Rumlu Hasan, **Şah İsmail Tarihi** (Ahsenü't Tevarih), Çev. C.Cevan, Ankara 2004, s.117-119; Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevarih**, Çev. M.Öztürk, Ankara 2006, s.102.

⁸ Ayrıca Kam Börü Beg-Oglu Bamsı Beyrek ile Kazılık Koca-Oglu Yigenek Hikayesinde de karşımıza çıkar.

⁹ Ş.Cemşidov, burasını özellikle Azerbaycan sınırları içerisinde gösterir (Bakınız, Ş.Cemşidov, **Kitab-ı Dede Korkud**, Haz. Ü.Bulduk, Ankara 1990, s.25, 46).

vesilesiyle tanışmaktayız¹⁰. Tabii ki Dede Korkut'ta bir kişi adı şeklinde, Karaçuk Çoban'ın şahsı ile de anılmaktadır.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikayesinde gördüğümüz bir yer adı da Şökli'dir ve burasının Şeki olduğu sanılmaktadır¹¹. Bu görüş ihtimal dahilindedir. Şekli, Şökli'ye pekala dönüşebilir. Fakat Şökli'yi “şök~çök” kelimesinden getirenler de vardır¹². Şökli'nin bir de Şökli Melik denen yöneticisinin olduğunu da vurgulamak lazımdır ki, 11. asırda Suriye bölgesinde Selçuklu hakimiyetini sağlayan iki beyden birisinin adı Şökli, diğeri de Atsız'dır.

Buradaki hikayede bir de Aygır Gölü mevcuttur ki, bugünkü Erzurum, Erzincan, Gürün, Gümüşhane, Giresun, Urfa, Maraş, Malatya, Kars ve Adilcevaz'ın kuzey-doğusunda birkaç mahalde tespit edildiği gibi Gence, Revan, Tiflis'te de Aygır ismini taşıyan göllere rastlanmaktadır. Muhtemelen bunlardan birisi olmalıdır¹³. Mesela Erzincan yakınındaki Aygır Gölü ile alâkalı olarak halk arasında şöyle bir rivayet vardır: İnanışa göre, her yaz burada sudan bir aygır çıkar. Hz. Ali'nin atı olduğu düşünülen bu at, diğerleriyle birleştikten sonra suya dönermiş. Bu yüzden Aygır Gölü civarında otlayan atların güçlü olduğuna inanılır. Bu arada Emir Temür'ün Kafkasya'daki faaliyetleri sırasında da bir Aygır ve Gürten Suyundan söz açıldığına da değinmek isteriz¹⁴.

Türk kültüründe birçok Temir Kapı'nın (Demir Kapı) olduğu bilinmekle beraber, bunlardan birisi de Kam Börü Beg-Oglu Bamsı Beyrek Hikayesindedir. Umumiyetle Temir Kapı mıntıkları geçilmesi ve ulaşılması güç noktalardır. Bu yüzden buraları elde etmek Türkler için birer milli ülkü halindeydi. Zapt olunan her Temir Kapı'dan sonra, başka bir Temir Kapı'nın ortaya çıktığı da hakikattir. Çeşitli çağlarda Temir Kapı adının da değiştiğine şahitiz. Bazan görüyoruz ki o “Kızıl Elma” oluyor. Dolayısıyla Temir Kapı veya Kızıl Elma'nın hem maddi hem de manevi bir işlevi vardır. Maddi tarafı Türk Devletinin en son ucundaki nokta ve sahip olunması gereken yer iken, manevi tarafı Türk adaletini ve Tanrı'nın adını yayma ülküsüdür¹⁵. Hikayelerdeki Demir Kapı veya Demir Kapı

¹⁰ S.Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara 2006, s.234.

¹¹ Gökyay, **a.g.e.**, s.CLXXXII.

¹² Bunun yanı sıra 1412'de Kara Koyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a karşı Şirvan şahı, Şeki valisi ve Gürcü kralı Konstantin (Köstendil) bir ittifak yaparlar ve yenilirler. Bu müttefik ordunun ve idarecilerinin büyük bir kısmı esir alınır. Bu sırada Gürcü kralı ve 130 kadar komutanı öldürülmüş, ayrıca pek çok da ganimet ele geçmiştir (Bakınız, Sümer, **Kara Koyunlular**, s.91-92; A.Gürgenli, **Türkmenlerin Milli Eposu**. Gorkut Ata, 2000, s.16). Hikayenin sonu ile bu tarihi olay arasında bir benzerlik kurmak da mümkündür.

¹³ Kırzioğlu, **a.g.e.**, s.75.

¹⁴ Nizamüddin Şami, **a.g.e.**, s.258.

¹⁵ Gömeç, **a.g.e.**, s.14-15.

Derbenti Kafkasya'nın güney taraflarında olup; tarihte Türk Kapısı adıyla da anılmıştır¹⁶.

Kam Börü Beg-Oglu Bamsı Beyrek Hikayesinde rastladığımız bir mevki de Tana Sazı'dır. Burası Doğu Bayezid'den geçen Sarı Su boyundaki bir sazlık olarak gösterilmektedir¹⁷. Buraya verilen başka bir isim de Şıhlı Gölüdür.

Kazan Beg'in Oglu Uruz Beg'in Tutsak Olması Hikayesinde muhtemelen birbirine yakın üç yer ismiyle karşılaşırız. Bunlar Aglagan, Cızıklar ve Gökçe Gölüdür. Aglagan Borçalı Çayının kuzeyinde bir dağdır. Cızıklar, Aglagan'ın güneyinde, Akbaba Nahiyesinin doğusundadır¹⁸. Gökçe Gölü ise bugün Ermenistan sınırları içerisindedir¹⁹.

Düzmürd'ün ismine ise Kazılık Koca-Oglu Yigenek Hikayesinde tesadüf olunmakla beraber, yeri açıkça belli değildir. Ama F.Kırzioğlu bu adın "Dız-Mard" şeklinde okunması gerektiğini ve Karadeniz kıyısında olduğunu işaret ediyor²⁰.

Basat'ın Tepe Gözü Öldürmesi Hikayesinde kimsenin uğramadığı ıssız bir yer olarak geçen Salahana Kayası'nın mevkiini bulamadık, ama burasının oldukça müstahkem, zapt edilmesi zor bir mahâl olduğu anlaşılmaktadır.

Berde, Beg İl-Oglu Emren'in Hikayesinde anılmakla birlikte, geçmişte çok büyük bir merkez olduğu söylenmektedir. Şimdilerde Azerbaycan'ın kuzeyinde Kür ile Tertes Suyu'nun karıştığı yerde, harabe bir bölgedir²¹. Berde özellikle son Türk-Ermeni savaşı sebebiyle, buraya kaçan Türkler vasıtasıyla

¹⁶ Bu arada Ak Koyunlu beyi Uzun Hasan'ın, *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de Cizre ve Karaçuk tarafındaki Demir Kapu mevkiinde avlanmasından bahsedilmektedir. Bakınız, Tihrani, **a.g.e.**, s.154.

¹⁷ Kırzioğlu, **Dede Korkut...**, s.63; Gökyay, **a.g.e.**, s.CII.

Barthold burayı Kafkasya'da işaret etmektedir. Bakınız, V.V.Barthold, **Kniga Deda Korkuta**, Moskva-Leningrad 1962, s.49.

¹⁸ Kırzioğlu, **Dede Korkut...**, s.61, 80; Gökyay, **a.g.e.**, s.332-334.

¹⁹ Bilindiği üzere Azerbaycan Türk Cumhuriyeti toprakları Rus orduları tarafından işgal edildikten sonra Stalin'in emriyle Azerbaycan'ın bir parçası olan, bin yıldan fazla bir zamandan beri Azerbaycan Türkleri tarafından meskun bulunan Dilcan, Gökçe Gölü havzası ve Güney Azerbaycan sınırına uzanan koridorun meydana getirdiği onbin kilometrekarelik alan Azerbaycan'dan koparılarak, Ermenistan'a verildi. Bakınız, S.Gömeç, **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2006, s.44.

²⁰ Bakınız, F.Kırzioğlu, **Kıpçaklar**, Ankara 1992, s.200.

²¹ Gökyay, **a.g.e.**, s.334.

gündeme gelmiş, binlerce Türk uygun olmayan şartlarda, vagonlarda yaşamak zorunda kalmışlardır²².

Uşun Koca-Oglu Segrek Hikayesine gelecek olursak, burada da Şüregün mevkisi mevcuttur. Şüregün, adı Muharrem Ergin’de Şiregüven şeklindedir²³. Kars’ın doğusunda olduğu söylenmektedir²⁴ ve Arpaçay’a yakındır. F.Kırzioğlu bölgenin Türklerce “Şüreg-el” veya “Şöreg-el” biçiminde adlandırıldığını belirtmektedir²⁵, ki bu doğrudur. 1918’lerde buralarda Ermenilerin bir katliamı söz konusudur ve ismi Akyaka olarak değiştirilmiştir. Eski bir Ak Koyunlu yurdudur.

Dere-şam da, Uşun Koca-Oglu Segrek Hikayesinde tesadüf ettiğimiz bir yer ismidir. Burası Azerbaycan’ın Karabağ vilayetindedir. Ak Çay’ın Aras’a kavuştuğu yer olduğu söylenmektedir²⁶.

En son bakacağımız hikaye Salur Kazan’ın Tutsak Olup, Oğlu Uruz’un Kurtarmasıdır. Bu hikayede Kür Nehri’nin sağ kollarından Meçaver Çayı boyunda olduğu bildirilen bir Toma’nın Kalesi vardır²⁷. Bununla birlikte yine Sancıda adına rastlamaktayız ki, yeri belli olmamakla beraber, metinden de anlaşılacağı üzere bir deniz ile irtibatı bulunan mahâldir. Kırzioğlu, Dağıstan’da Sandal Melik’in yurdu demektedir²⁸. Ak Hisar’ın ise Tortum civarında olduğu sanılmaktadır²⁹. Söz konusu hikayedeki başka bir yer de Ak Saz olup, Arpa Çay ile Aras’ın birleştiği yere yakın kabul olunmaktadır³⁰.

KAYNAKÇA

²² Babek Kalesi Güney Azerbaycan Türk Milletinin Öze Dönüş Töreni, Yayınlayan B.Danişver, Ankara 2004, s.4; “Hoşbaht Olsun Azerbaycan İli”, Yeni Şafak Gazetesi, 25.10.2005 tarihli nüsha.

²³ Bakınız, M.Ergin, Dede Korkut Kitabı, 3. baskı, İstanbul 1980, s.108.

²⁴ Kırzioğlu, a.g.e., s.110.

²⁵ Kırzioğlu, Kıpçaklar, s.39.

²⁶ Kırzioğlu, Dede Korkut..., s.83; Gökyay, a.g.e., s.334; A.Kafkasyalı, İran Türk Edebiyatı Antolojisi, Erzurum 2002, s.424; A.S.Bilgili, “Hüznün Hikayesi Bir Başkent: Revan”, Bayrak, 39/1241, 2008.

²⁷ Kırzioğlu, Kırzioğlu, a.g.e., s.116-117.

²⁸ Kırzioğlu, a.g.e., s.106.

²⁹ Sümer, a.g.m., s.397-398.

³⁰ Kırzioğlu, a.g.e., s.64.

Babek Kalesi Güney Azerbaycan Türk Milletinin Öze Dönüş Töreni,
Yayımlayan B.Danişver, Ankara 2004

Barthold, V.V., **Kniga Deda Korkuta**, Moskva-Leningrad 1962

Bilgili, A.S., “Hüznün Hikayesi Bir Başkent: Revan”, **Bayrak**, 39/1241, 2008

Cemşidov, Ş., **Kitab-ı Dede Korkud**, Haz. Ü.Bulduk, Ankara 1990

Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev. M.Öztürk, Ankara 2001

Ergin, M., **Dede Korkut Kitabı**, 3. baskı, İstanbul 1980

Gökyay, O.Ş., **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul 1973

Gömeç, S., Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, 3. baskı, Ankara 2006

Gömeç, S., **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Ankara 2006

Gürgenli, A., **Türkmenlerin Milli Eposu. Gorkut Ata**, 2000

Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevarih**, Çev. M.Öztürk, Ankara 2006

Hazar, M., “Artukoğulları Zamanında Dede Korkut Kitabı’ndaki Kişi Adları”,
Turkish Studies, 3/1, 2008

“Hoşbaht Olasın Azerbaycan İli”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 25.10.2005 tarihli
nüsha

Kafkasyalı, A., **İran Türk Edebiyatı Antolojisi**, Erzurum 2002

Kırzioğlu, F., **Dede Korkut Oguznameleri**, İstanbul 1952

Kırzioğlu, F., **Kıpçaklar**, Ankara 1992

Kudret, C., **Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. baskı, Ankara 1995

Nizamüddin Şami, **Zafernâme**, Çev. N.Lugal, Ankara 1949

Ögel, B., **Türk Mitolojisi**, C. II, 3. baskı, Ankara 2006

Rumlu Hasan, **Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevarih)**, Çev. C.Cevan, Ankara
2004

Sümer, F., “Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler”, **DTCF. Dergisi**, Sayı 17, Ankara 1961

Sümer, F., **Kara Koyunlular**, C. 1, 2. baskı, Ankara 1984

“Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine”, **GÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 29, Ankara 2009